

Boekbesprekingen

Main Trends of Research in de Social and Human Sciences.
Part I: Social Sciences, Mouton/Unesco,
1970, 820 blz.

Dit is een merkwaardig boek. Groots en ambitieus in omvang (en prijs: waarschijnlijk tegen de honderd gulden), niet geslaagd in zijn opzet, nauwelijks te lezen door een individuele lezer. Het is niet de gewoonte van deze recensent om met evaluatie te beginnen zonder eerst een overzicht te geven van de behandelde stof. In het onderhavige geval dringt een kritische houding zich echter op.

Volgens de woorden van René Maheu, de Directeur-Generaal, bleek Unesco succes te hebben met Pierre Auger's *Current Trends in Scientific Research* (1961), gebaseerd op een „Survey of the Trends of Inquiry in the Natural Sciences.” Men besloot een dergelijke „survey” te houden op het gebied van de sociale wetenschappen en humaniora bij de research-instituten van de leden-staten van Unesco. De survey echter faalde; er kwamen weinig ingevulde vragenlijsten terug, nog minder vragenlijsten bevatten nuttige informatie waarop een rapport gebaseerd zou kunnen worden. Men besloot derhalve een „panel of consultants” te vormen, d.w.z. een team van prominente deskundigen, die met de samenstelling van een rapport belast zouden zijn. Hieronder bevonden zich o.a.

Jean Piaget (die niet minder dan drie hoofdstukken leverde voor deze band), Paul Lazarsfeld voor de sociologie, Roman Jakobson voor de taalwetenschap, Jean Bourgeois-Pichat voor de demografie, voorts nog R. Boudon, Pierre de Bie, Stein Rokkan, Eric Trist en nog ruim twintig leden, die echter expliciet geen bijdrage leverden tot deze publicatie. Dit team kon nog terugvallen op omstreeks 270 „specialisten” en bijna hetzelfde aantal van instituties die zij vertegenwoordigden. (Het viel mij op dat er slechts één Nederlander te vinden was, de econoom prof. dr. F. de Jong uit Groningen). De publicatie is dus een echt produkt van de internationale, geïnstitutionaliseerde wetenschap. Geen wonder dat we hier dan ook naast de „Preface” van Maheu nog een „Foreword” van Samy Friedman (ook van Unesco) en nog een „Introduction” van Piaget aantreffen. Gelukkig nog dat de Engelse taal rijk genoeg is aan synoniemen om een ieder in de eer te laten delen.

Waar men niet op de enquête-resultaten kon bouwen, hebben de prominente leden van het „panel” zelfstandig verhandelingen geschreven over wat zij als belangrijke trends percipiëren. Vanzelf verkrijgt het boek hierdoor een veel meer persoonlijk, maar daardoor ook subjectief cachet.

Het vereist dan kennis van de behandelde wetenschappen om deze vertekeningen te

kunnen signaleren. En wie van ons pretendeert op *alle* gebieden van de sociale wetenschappen zo thuis te zijn om dit te kunnen doen? Om deze redenen acht ik het boek bijna onleesbaar in z'n geheel, ondanks de waardevolle bijdragen van de afzonderlijke schrijvers.

Subjectivisme weerspiegelt zich vanzelfsprekend ook in de keuze van onderwerpen. Friedman bekent dit eerlijk. Piaget geeft daartegen een „epistemologische” verantwoording, die ik geenszins bevredigend kan noemen; hij verdeelt alle wetenschappen in nomothetische (die de wetmatigheden trachten op te sporen) en de historische, „the purpose of which is to reconstitute and interpret the unfolding of all manifestations of social life across time” (3). Ondanks de mooie formulering verbaast het mij enigszins dat demografie wel degelijk tot de verklarende wetenschappen wordt gerekend, dat in „sciences of man” wel degelijk de linguïstiek, maar bijvoorbeeld niet de psychiatrie of medische wetenschap wordt behandeld. Waarom dan ook niet de godsdienstwetenschap, ethiek? Het komt mij trouwens voor dat Piaget ken­theoretisch geen onderscheiding weet te vinden tussen de geesteswetenschappen en de empirische wetenschappen. Taalkunde is in zijn ogen zelfs objectiever dan sociologie. Hoe zou de logica passen in dit geheel? Aan iemand die weet hoe gemakkelijk Piaget stapt over de grenzen van de onderscheiden vakken in zijn streven naar een synthese (men leze zijn boek over het structuralisme) zal dit gebrek aan onderscheidingsvermogen niet al te vreemd voorkomen.

Terwijl het boek ons dus heel wat zegt over de denkbeelden van Jean Piaget, leren wij hier ook Paul Lazarsfeld in een ietwat veranderde rol kennen. Het is namelijk Raymond Boudon die een hoofdstuk schrijft over „Mathematical models and methods”, een gebied dat Lazarsfeld voor sociologen hielp te ontginnen, en aan de Quetelet-hoogleraar aan de Columbia University valt de taak toe om de sociologische trends te bespreken.

Lazarsfeld geeft enkele rake opmerkingen over de wijze waarop de algemene sociologie verrijkt werd door de survey-research. Echter, in plaats van de lijn door te trekken en de toekomstige mogelijkheden van survey-research te verkennen, last Lazarsfeld een geheel hoofdstuk over de macro-sociologie in, waar hij vele nieuwere studies (tot 1967) aanhaalt, zonder echter een bijdrage te leveren tot een der belangrijkste problemen op dit gebied: dat van de generalisatie. In de hieropvolgende paragraaf, „Quest for Theory”, beweert Lazarsfeld dat er eigenlijk geen theorie in sociologie te vinden is, in de zin door de natuurwetenschappen aan de term toege­schreven: geformaliseerde en reductionistische uitspraken over bepaalde werkelijkheidsgebieden. Op zijn best kunnen wij over de analytische reflectie spreken. Hieronder bespreekt hij dan achtereenvolgens de theorieën van beperkte draagwijdte („of middle range”), de aanvaarding van het empirisch onderzoek door de marxistische sociologen (in een voetnoot wordt de bibliografie van de hand van P. N. Fedoseev opgenomen), bespreekt vervolgens het functionalisme (waartoe Lazarsfeld zelfs de algemene systeemtheorie rekent!), de kritische theorie en de dialectiek van de Frankfurter Schule (die in zijn ogen minder genade vindt dan de andere stellingen) en het structuralisme. Met alle bewondering die ik voor de bijdrage van Lazarsfeld tot de sociologie koester, vraag ik mij toch af, of hij op dit gebied op zijn best is. De bewering dat er buiten Frankrijk nauwelijks voorbeelden van structuralistische sociologie te vinden zijn lijkt mij een boude stelling; trouwens, de gehele uiteenzetting van theoretische trends mist de helderheid waardoor Lazarsfeld's exactere stukken (men leze bijv. Lazarsfeld's uiteenzetting van enkele dialectische denkbeelden van Gurwiche, die hij tegenover de Frankfurter Schule plaatst, maar die hij onvertaald, in het Frans weergeeft; blz. 116 - 117 in het boek). Het sympathieke aan Lazarsfeld's benadering is dat hij niet volstaat met

algemeenheden of formele opmerkingen, maar de voorbeelden bespreekt van concrete studies, en de bevindingen vermeldt. Dat hij in zijn honderd bladzijden tellende verhandeling eclecticisch te werk moest gaan, en zich door eigen voorkeur en waardering liet leiden, ligt voor de hand.

Om geen valse pretentie te wekken en ruimte te sparen, moet ik kort zijn met de vermelding van de rest van het boek. W. J. M. Mackenzie probeert op ca. 60 bladzijden het gehele gebied van de politieke wetenschap te karteren, geeft als het ware een taxonomie ervan, en steunt sterk op andere basis-wetenschappen (psychologie, sociologie), daar hij politologie niet als een „grande science” ziet. Jean Piaget besteedt 50 bladzijden aan psychologie; hij vat de „trends” wat ruimer op, waar hij nog Weber, Baldwin en Fechner citeert, verwaarloost m.i. vooral de bijdrage van recente Amerikaanse research, en trekt de Europese denkwijze, gekleurd door zijn eigen filosofische oriëntatie, enigszins voor.

Het hoofdstuk over economie is eigenlijk door het secretariaat van Unesco geschreven. Merkwaaardig genoeg worden geen namen genoemd (zou de democratisering de Unesco nog niet hebben bereikt?) Wel die van F. de Jong, die de revisie van het gehele hoofdstuk, oorspronkelijk door een Pools team onder leiding van Oskar Lange geconcipieerd, in zijn handen had.

Terwijl de economen slechts de belangrijkste trends formeel aangeven, tref ik tot mijn verbazing in het hoofdstuk over demografie beschouwingen aan over de geld-distributie, de internationale markt, de drie wijzen hoe aan het geld te komen, enz. Er is trouwens nauwelijks een onderwerp te vinden dat in 175 genummerde paragrafen (op 56 bladzijden!) niet in het kort is aangesneden: contraceptie, computers, migratie, stedenbouwkunde, gezondheidsproblematiek, enz. enz. Genetica en geschiedenis zijn niet vergeten. Dat demografie een nomothetische basis-

wetenschap is *sui generis* werd deze recensent niet bijgebracht.

Wat meer steekhoudend lijkt mij het betoog van Roman Jakobson, dat taalkundige verschijnselen nooit geheel met behulp van de psychologie vallen te verklaren (blz. 432). Zijn „paper” bevat een zeer interessante verhandeling omtrent de verhouding van de taalkunde tot de natuurwetenschappen, d.w.z. voornamelijk de biologie, met een bibliografie in haast alle westerse talen.

Het tweede deel bespreekt „interdisciplinaire aspecten van research”. Het begint alweer met een zeventig-tal bladzijden van Piaget, die hier vooral gemeenschappelijke aspecten van de referentiekaders van afzonderlijke wetenschappen bespreekt.

Er is een bijzonder inspirerend en overzichtelijk hoofdstuk van Boudon over de mathematische modellen en methoden, waarin de trends zowel in sociologie als psychologie, taalkunde en economie van de toepassing van wiskunde worden weergegeven. Boudon verdeelt zijn aandacht tussen de nieuwe wiskunde die verschijnt en de ken-theoretische vooronderstellingen van modelbouw in de desbetreffende wetenschappen.

De Belgische socioloog Pierre de Bie behandelt op 65 bladzijden het probleemgerichte onderzoek dat ergens tussen de basis-research en het toegepast (sociaal) onderzoek in zou liggen. Evenals het toegepast onderzoek is het van gerichte aard; het hoeft niet op de praktijk-problematiek te slaan, maar kan ook op een geheel probleem-gebied: de jeugd, regionale ontwikkeling, enz., gericht zijn. Men kan zich afvragen of deze accent-verplaatsing de uitvoerige behandeling van multidisciplinaire probleem-gerichte research, zoals hier gepresenteerd, waarborgt.

Stein Rokkan is, bijna vanzelfsprekend, de schrijver van een hoofdstuk over de „cross-cultural, cross-societal and cross-national research”, een gebied dat zijn belangstelling heeft sinds hij met o.a. Prof. Duijker mee-

werkte aan „cross-cultural” sociaal psychologisch onderzoek. Door standaardisatie en opbouw van typologieën hoopt hij de „macro”-benadering te helpen aan generalisatie en theoretische fundering die deze tot nu toe moest missen (blz. 667).

Het boek besluit met Deel III, eigenlijk slechts uit één hoofdstuk bestaand, dat van Eric Trist „on the organization and financing of research”. Het is een goed gedocumenteerd, vele statistieken uit de V.S. en de Europese landen bevattend overzicht omtrent de opleiding en doctorsgraden van de wetenschappers, van de staatsgelden, besteed aan basis en toegepast onderzoek op verschillende gebieden van wetenschapsbeoefening, alsmede de budgets van grote fondsen, zoals de Ford-Foundation, Rockefeller of Carnegie. Gegevens uit Oost-Europa, Latijns Amerika en enkele ontwikkelingslanden zijn eveneens vermeld.

Samenvattend: al hebben wij de sceptische vraag gesteld over de leesbaarheid van dit boek voor de individuele lezer of wetenschapsbeoefenaar, menen wij toch dat dit boek in zijn onderdelen veel waardevols bevat, en in de leeszalen en bibliotheken van sociale wetenschappen niet mag ontbreken. Een begaafde, over tijd voor eigen vorming beschikkende lezer, zal hier door integrale studie tot beter inzicht komen hoe de wetenschappen van de mens met elkaar samenhangen; ook bij deze recensent heeft de idee post gevat dat er meer eenheid is dan hij oorspronkelijk had vermoed. Hij hoopt nog een keer tot de laatstgenoemde categorie lezers te kunnen behoren om op dit grootse boek terug te kunnen komen.

I. Gadourek

F. Fürstenberg, Soziologie. Hauptfragen und Grundbegriffe, Sammlung Götschen, Band 4000, Berlin, New York, 1971, 154 blz.

Dr. Fürstenberg, hoogleraar in Linz, heeft

reeds vele boeken op zijn naam staan; in de Sammlung Götschen verscheen vóór dit boek zijn inleiding tot *Wirtschaftssoziologie*.

Kenmerkend voor de onderhavige inleiding is dat deze met „de maatschappij” begint en ook hiermee eindigt: zijn opening is immers gewijd aan de geschiedenis van het maatschappijbegrip, het slothoofdstuk draagt de titel: Wege zu einer Theorie der modernen Gesellschaft. Hij toont zich een voorstander van de bouwers ener „Theorie der Gesellschaft” daar hij een kloof constateert tussen een sociologie die slechts deelprocessen analyseert of een taxonomisch begrippenapparaat bouwt en de werkelijke maatschappelijke behoeften. Hierdoor is het gevaar groot dat men van de onvolmaaktheid der sociologie schrikt en zijn toevlucht zoekt bij primitieve verklaringswijzen (141).

Ook op een andere plaats (blz. 9) keert Fürstenberg zich tegen de bouwers van sociologische systemen die voornamelijk fenomenologische typologie als methode hanteren in plaats van een ware wetenschap van de sociologie te maken, die de exacte, verifieerbare uitspraken nastreeft en hanteert.

Tot de belangrijkste probleemgebieden van deze empirische wetenschap rekent Fürstenberg de volgende:

1. de studie van het rolgedrag en van afwijkende sociale verhoudingen;
 2. de structuur en veranderingen in de kleine groepen;
 3. sociale organisaties en instituties;
 4. objectivering van normen en waardenstructuren;
 5. sociale structuur in engere zin: stratificatie en mobiliteit, maar ook de macro-aspecten van de samenleving;
 6. vergelijkende studie van sociale systemen.
- Deze gebieden krijgen dan ook aandacht in het boekje. Het was waarschijnlijk niet gemakkelijk om het gehele terrein van de sociologie in een dikke honderdtal bladzijden te verslaan. Het valt mij op dat vooral de sociale dynamiek waarvoor het laatste

hoofdstuk (Der soziale Wandel) wordt gereserveerd, misdeeld is: tien bladzijden lijkt mij veel te weinig, ook al moest men bezuinigen.

Wat de behandeling van de thema's betreft, slechts twee kritische opmerkingen. Na zijn programmatisch verzet tegen de „typiserende Phänomenologie” en de systeembouw, heeft Fürstenberg in zijn tekst geen wezenlijke vernieuwing gebracht: ook zijn inleiding is doorspekt met fenomenologische typologieën (de kaste, de stand, de klasse, handelende en expressieve massa, enz.). Een tweede opmerking betreft de zelfstandige houding t.o.v. andere menswetenschappen: sociologie zou haar eigen probleemgebied hebben (blz. 9). Er wordt echter in het boekje heel wat aandacht aan bijv. de biologische of psychologische aspecten van afwijkend gedrag besteed, en er is ook heel wat criminologie, anthropologie en geschiedenis te vinden. Ik vraag mij af of de lezer na het doorlezen van het boek van sociologie als wetenschap *sui generis*, van zelfstandige benaderingswijzen en/of studieobject doordrongen raakt.

Voor de rest is de schrijver goed op de hoogte van de Engelstalige literatuur, behandelt de in de westerse sociologie ingeburgerde begrippen („in- en out-group”, „relative deprivation”, „marginal man”, mertoniaanse categorieën van afwijkend gedrag, enz.) op een niet al te slaafse wijze: hij tracht deze te verdietsen, nu en dan op een rake wijze (althans voorzover deze recensent het kan beoordelen). Goed verzorgde registers en geselecteerde lijst van de Duits- en Engelstalige literatuur sluiten het boek af.

I. Gadourek

Peter Attelander, Methoden der empirischen Sozialforschung, Sammlung Göschen, W. de Gruyter, Berlin, New York, 1971, 291 blz.

Vanouds is de Sammlung Göschen in

Duitsland bijna een maatschappelijk instituut geweest. Er verschenen talrijke goedkope, beknopte handboeken, die vooral voor de ingenieurs en de wetenschappers een ware schat van kennis bevatten en tot veel gebruikte naslagwerken behoorden. Na de oorlog is het formaat enigszins vergroot, de intentie van de reeks bleef echter ongewijzigd. Het kan daarom als een heuglijk feit worden vermeld dat er aan de reeks van een klein tiental sociaal-wetenschappelijke inleidingen thans een methodologische inleiding voor sociologen wordt toegevoegd.

Peter Attelander, een hoogleraar uit Bern, verslaat in zijn boek het brede gebied van de sociaal-wetenschappelijke researchtechnieken, besteedt een uitvoerige inleiding aan de wetenschaps-theoretische aspecten, geeft in het kort aan de werk- en denkwijze van de basis-research („Grundlagenforschung”) en van het toegepast sociaal-onderzoek („Bedarfsforschung”), schenkt zelfs aandacht aan de statistische methoden en de researchstrategie.

In meer detail worden de inhoudsanalyse, het interviewen en de observatie behandeld (tezamen een kleine honderd bladzijden). Dan komt de uiteenzetting van de experimentele methode (30 blz.), waarbij vooral de verschillende vormen van experimenten (en pseudo-experimenten) de aandacht krijgen. De data-verwerkende technieken worden in deze volgorde behandeld (in aparte hoofdstukken): de statistiek (40 blz.), de schaalconstructie (11 blz.), de sociometrie en een algemene behandeling van de gegevens: classificatie, het tabelleren en de interpretatie.

Op zich zelf een rijke scala van onderwerpen, zo rijk dat de Schrijver vanzelfsprekend genoodzaakt is nu en dan slechts aan te duiden waar het om gaat of zijn toevlucht zoekt in samenvattende schema's. Een schema beslaat vijf bladzijden, en geeft in verbale vorm een synopsis van zijn gehele boek. Het mist tegelijk de beknoptheid van

een algorithmen en de helderheid van een volledig geëxpliciteerde tekst. Men kan zich afvragen of het niet beter was geweest enkele thema's af te stoten; de uiteenzetting over de steekproeven, normale verdeling, regressie of correlatie is zo weinig specifiek sociologisch dat hij zeker achterwege kon blijven en met een verwijzing volstaan kon worden. Dan zou ook de meettheorie ietwat meer ruimte krijgen en zou men verder kunnen gaan dan de unidimensionale Guttman-schaal en de techniek van polariteitsprofielen.

Dit zijn echter slechts enkele marginale opmerkingen. Het prettige van het boek is dat het toch een geheel vormt en beknopt van formaat is. In dit opzicht is er in de Duitstalige literatuur zeker een leemte opgevuld, die er toch bestond naast de door René König uitstekend verzorgde anthologieën. Het boek steekt af door zijn overwegend technische aard, ook bij Karl-Dieter Opp's *Methodologie der Sozialwissenschaften*, welke immers een inleiding tot de theorievorming beoogt te zijn, en het ook is. Tezamen met dit laatstgenoemde boek vormt Attelander's werk een waardevolle en voordelige inleiding tot de denk- en werkwijze van de socioloog, waar menig student, ook in dit land, van kan profiteren. De meer gevorderde zal voor de uiteenzetting van Popper's wetenschapsleer grijpen naar diens werken of naar De Groot's *Methodologie*, en zal zich tevens tegenover menig aspect van de tekst (de verwarring van „reliability” met „validity” op blz. 74, het gebrek aan explicitering van „behoefte” in „Bedarfsforschung”, aan alternatieven tot experiment als „research-design”, aan uiteenzetting van participatie-technieken en veldstudies, de rol van multivariateanalyse en van de mathematische modellen, enz.) kritisch opstellen. Een bijzonder overzichtelijke inhoudsopgave en een degelijk register zijn aan het werk toegevoegd.

I. Gadourek

W. G. Runciman: *Sociology in its place and other essays*. 236 p. Cambridge University Press. 1970.

Deze bundel bevat een verzameling van reeds eerder verschenen essays, met uitzondering van het openingsartikel: „*Sociology in its place*” waarin door Runciman de „relation of sociology to the other sciences of man” wordt aangegeven.

Gezien de ingrijpende problematiek die de auteur in dit eerste hoofdstuk aan de orde stelt geeft hij van zijn wetenschapstheoretische vertrekpunt een opvallend beknopte verantwoording: „I shall assume without argument that scientific method is applicable to human behavior”. Runciman geeft vervolgens op voorhand zijn eindconclusie vrij: „sociology cannot be usefully distinguished in content from either anthropology or history; it is not only a historical but an applied science in the sense that its explanations are parasitic on the laws of others” (p. 2). Die andere wetenschappen zijn dan de zgn. „specialized social sciences”: economie, criminologie enz., die weer toepassingen zijn van de wetmatigheden van de enige „echte” wetenschap omtrent de mens: de psychologie. Runciman besteedt de rest van dit hoofdstuk aan een nadere fundering van zijn stellingname, waarbij een nominalistische interpretatie van de sociale werkelijkheid en een neo-positivistische wetenschapsopvatting elkaar vinden in wat hij een „methodological individualism” noemt.

Binnen dit wetenschapstheoretische bestek komen dan in de overige essays onder meer de volgende problemen aan de orde: „*What is structuralism?*”: geen „novel, coherent and comprehensive paradigm for sociological and anthropological theory” (p. 58) maar gewoon een „set of variables” ter verklaring van menselijk gedrag. „*Class, status and power?*” door Runciman opgevat als „three fundamental dimensions of stratification” onderscheiden „in terms of

the kind of aspiration which they represent" (p. 108). Via een zodanige subjectivering van deze begrippen schept Runciman dan de mogelijkheid dat aan zijn eis „to establish as an empirical matter how far some people must be ranked above others in class-situation, status-situation and power" (p. 137) ook in feite kan worden voldaan. In „*False consciousness*" stelt Runciman de relatie tussen „interests" enerzijds en „attitudes" en „beliefs" anderzijds aan de orde. Tegenover subjectieve „tastes, wants" e.d. vat Runciman „interests" op als elke objectieve verbetering van iemands positie op de drie dimensies van sociale stratificatie, vast te stellen door „qualified observers"; vervolgens dient empirisch te worden vastgesteld in hoeverre onze overtuigingen door deze „interests" worden bepaald, een vooralsnog moeilijke zaak maar „psychology has made some progress . . . since Engels's day" (p. 212).

Op p. 57 merkt Runciman op: „Epistemology is not debated in a vacuum", waarmee hij bedoelt dat de resultaten van de vakwetenschappen m.n. de psychologie erop van invloed zijn (die bij Runciman overigens bij voorbaat van diezelfde epistemologie dienen uit te gaan). Runciman's opmerking krijgt echter ruimer strekking als we bedenken dat de epistemologie zich ook m.n. niet in een maatschappelijk vacuüm afspeelt. In die maatschappij liggen zowel de krachten die tot een geweldige ontwikkeling van de op haar gebaseerde vakwetenschappen hebben bijgedragen alsook de potenties om daaraan thans een nieuwe zinrichting te geven. Voor een dergelijke thematiek zou Runciman echter pas aanspreekbaar zijn als hij er niet zonder meer vanuit was gegaan dat de „scientific method" op de mens toepasbaar is (dat is inderdaad „trivially true", p. 7) maar zich had afgevraagd waarom dat gebeurt.

J. P. Verhoogt

*Herbert J. Becher: Georg Simmel:
Die Grundlagen seiner Soziologie (mit
einem Vorwort von G. Eisermann) 107 p.
Ferdinand Enke Verlag Stuttgart 1971*

In deze studie geeft Becher „eine Darstellung der Grundlagen von Simmels Soziologie anhand seines Wechselwirkungsbegriffes" welk begrip, aldus de auteur, als „kosmisches und erkenntnistheoretisches Prinzip" het fundament van het gehele veelzijdige werk van Simmel vormt (p. 1/2).

Vanuit het basisbegrip „Wechselwirkung" geeft Becher dan allereerst een filosofische plaatsbepaling van Simmel waarbij hij m.n. aandacht schenkt aan diens verwijdering van Kant en toenadering tot de zgn. levensfilosofie.

In het tweede hoofdstuk bepaalt de auteur ons uitvoerig bij „Simmels doppelter Gesellschaftsbegriff": enerzijds het zgn. „realistischer Gesellschaftsbegriff" hetgeen „das gesellschaftlich geformte Menschenmaterial mitsamt den Interessenegehalten und Motiven, Zwecken und Absichten, aufgrund deren die Menschen miteinander in Wechselwirkung treten" (p. 39) omvat, anderzijds het zgn. „soziologischer Gesellschaftsbegriff" als het „Summenbegriff der Wechselwirkungsformen" (p. 69).

In het derde en laatste hoofdstuk gaat Becher in op het probleem hoe die twee samenlevingsbegrippen te onderscheiden zijn als ze, zoals Simmel met nadruk stelt, in de werkelijkheid nooit gescheiden voorkomen. Simmel zelf hanteert een „typiserende Arbeitsweise" (p. 76) waarbij hij zich van een „höchst eigentümlichen Verquickung von induktiv-statistischer Methode und intuitiver 'Methode' bedient" (p. 79). Dit „methodologischen Pluralismus" (p. 73) van Simmel relateert Becher direct aan het „Pathos seines Philosophierens" waarbij „die Wahrheit einer Erkenntnis auf ihre Fruchtbarkeit und Nützlichkeit für unser Leben" is gefundeerd.

Opvallend is dan echter dat Becher in zijn

in doordeel over de actuele betekenis van Simmel dit filosofische fundament laat vallen en zonder meer concludeert dat „trotz aller methodologischen Unvollkommenheiten seine „grundlegende Bedeutung für die Ausbildung einer SYSTEMATISCH-ANALYTISCHEN WISSENSCHAFT vom Sozialen“ ” (Becher citeert hier Eisermann) onbetwistbaar is en vandaaruit zelfs tot „einer mondialen Bedeutung und dem weltweiten Einfluss Georg Simmels” (p. 91) besluit. Deze conclusie lijkt op zich niet onjuist maar had aan betekenis gewonnen wanneer Becher zich, via een confrontatie van het „pathos” achter Simmel’s filosofie en dat achter de huidige analytisch-empirische sociologie, nog had afgevraagd met welk identiteitsverlies van Simmel zijn „wereldwijde invloed” is gepaard gegaan.

J. P. Verhoogt

H. P. M. Goddijn, P. Thoenes, J. M. M. de Valk en J. P. Verhoogt, Geschiedenis van de sociologie: achtergronden, hoofdpersonen en richtingen. Uitg. Boom, Meppel, 1971, 308 blz.

Achteraf gezien is het toch wel merkwaardig, dat het in ons land zo lang heeft moeten duren voor en aler vier vakgenoten de koppen bij elkaar staken om samen een leerboek over de geschiedenis van de sociologie te schrijven. Er bestond immers al jarenlang een duidelijke behoefte aan een dergelijk boek? Bovendien: zó’n heksentoer kon het samenstellen ervan toch niet zijn? En aan eventuele onwillige uitgevers kan het ook al niet hebben gelegen: die zouden immers onmiddellijk brood hebben gezien in een nieuw boek, temeer waar het bekende, uit 1946 stammende *Servire-deeltje* van J. Bierens de Haan toch nauwelijks als een te duchten konkurrent kon worden beschouwd.

Met hun *Geschiedenis van de sociologie* hebben Goddijn, Thoenes, De Valk en Ver-

hoogt velen aan zich verplicht. Op welhaast onderhoudende wijze wordt de lezer ingeleid in het denken van de grand (old) men van de sociologie. Biografische bijzonderheden ontbreken niet. Af en toe wordt het geheel levendig door een anekdote uit het veelbewogen leven van een Comte, een Veblen of een Mills. Welbewust wordt ernaar gestreefd om de lezer mee te nemen naar de situaties waarin zich het denken van de belangrijkste sociologen ontwikkelde. Soms gaat een auteur daarin misschien zelfs te ver; dan treden de achtergronden tevel op de voorgrond, zulks ten koste van een uitvoeriger en diepgaander behandeling van het inhoudelijke.

Dat de markt voor het boek van Goddijn c.s. willig is, is intussen al heel duidelijk gebleken. Er worden al voorbereidingen getroffen voor de derde druk — en dat binnen één jaar. Hoezeer ik mij ook met de auteurs en de uitgever in deze gang van zaken zou willen verheugen, er zit wel een schaduwkant aan de snelle opeenvolging van herdrukken. Hier en daar krijgt men bij het lezen van het boek de indruk, dat het met een zekere haast is samengesteld; het zou daarom jammer zijn, wanneer het de auteurs niet zou worden gegund om herdrukken in alle rust voor te bereiden.

Er komen in de eerste druk nogal wat slordigheden voor (met name in het notenapparaat). Van sommige begrippen („nominalisme”, „kritisch”, „dialektisch”) wordt te lichtvaardig verondersteld dat de lezer de inhoud ervan min of meer doorgrondt. In het met kennelijke zorgvuldigheid samengestelde register achterin het boek zoekt men tevergeefs naar begrippen als „sociologisme” of „principia media”. De beschouwingen over het oeuvre van Marx en Parsons zijn, althans naar mijn smaak, te summier. Over een Etzioni en over een stroming als het symbolisch interaktionisme wordt zelfs in het geheel niet gerept.

Waarschijnlijk wreekt zich hier het ont-

breken van een eindredakteur — onmisbaar voor een boek dat door meerdere auteurs is geschreven. Zo'n eindredakteur zou natuurlijk niet alleen moeten letten op wat slordigheden en andere kleinere onvolkomenheden, maar meer nog de grote lijnen in het oog moeten houden. Ik heb inmiddels examineer-ervaring opgedaan met het boek, en juist bij examens merk je, hoe weinig besef studenten vaak hebben van de verbanden tussen diverse sociologen en richtingen. Een paar voorbeelden. Dat Weber in het sociale handelen het object van de sociologie zag, weet een ieder; wat behaviorisme is ook; maar of je Weber een behaviorist zou kunnen noemen? Was Marx een functionalist avant la lettre? Dachten Simmel en Durkheim op enigszins verwante wijze over het verschijnsel godsdienst? Waarom zouden de kritische sociologen Dahrendorf niet als een der hunnen beschouwen?

Het zal duidelijk zijn, wat ik aan de hand van dit soort voorbeelden probeer te zeggen. Wie zich (en ik denk nu vooral aan studenten in de sociologie) verdiept in de ontwikkeling van het sociologisch denken, moet erin getraind worden om niet alleen op de woudreuzen te letten maar ook op het bos. Goddijn c.s. lijken mij mans genoeg om daarop in een volgende druk (of desnoods in een apart boekje) wat meer aan te sturen.

Q. J. Munters

A. C. Zijderveld, De abstracte samenleving; een cultuur-kritische studie van onze tijd. Uitgave Boom, Meppel, 1971. 216 blz.

Nog voordat hij er een blik in heeft geslagen, kan de lezer in spe van het hier te bespreken boek al vermoeden dat de door Zijderveld om nog onduidelijke redenen „abstrakt” genoemde samenleving wel afschrikwekkend moet zijn en dat de in het vooruitzicht ge-

stelde „cultuur-kritische studie van onze tijd” bijgevolg wel pessimistisch zal uitvallen. Wie zal het immers vandaag-de-dag wagen om tegen de stroom op te roeien en onze samenleving positief en optimistisch te waarderen? Van cultuurkritici zijn we gewend dat ze ons op allerlei akelige ontwikkelingen in de samenleving wijzen, ongeacht of ze die samenleving nu „abstrakt” of (misschien nog wel erger) „konkreet” noemen. Er is speciaal m.b.t. Zijdervelds boek nog een andere reden om daarin een relaas in mineur te verwachten. Daar zorgt de omslagontwerper, Leendert Stofbergen, voor. Hij laat nl. op het omslag allerlei kegels paraderen — grijs, sinister, robot-achtig. Welhaast vastberaden, maar desondanks levenloze dingen. Kennelijke representanten van een abstracte samenleving in opmars. Wie zou niet bijvoorbeeld algriezelen?

Wie zich met of zonder deze voorbarige oordelen tot aandachtig lezen zet en eenmaal de draad van Zijdervelds betoog te pakken heeft, bemerkt echter al gauw dat het hem allerminst om goedkope effecten te doen is. Zijn visie op mens en maatschappij is overwegend pessimistisch, dat wel, maar het is geen goedkoop pessimisme. En de wegen die hij aan het slot van zijn boek aanwijst om tot een leefbaarder samenleving te komen, zijn eerder smal dan breed.

Wanneer Zijderveld van de samenleving zegt dat deze steeds abstrakter wordt, doelt hij uitdrukkelijk op 's mensen beleefde werkelijkheid. Slechts op één niveau beleeft de mens de samenleving heel konkreet, nl. op het punt van de dwang en de controle. Maar zelfs op dat niveau is er desondanks sprake van abstraktie, want de mens weet de machten die hier werkzaam zijn niet te traceren; ze zijn vaag, anoniem. Het zijn geen concrete menselijke wezens die ons beheersen, maar abstracte dingen („het systeem”). Kon de *Gemeinschaft* nog zin, vrijheid en werkelijkheid verschaffen, de abstracte samenleving

weet slechts absurditeit, onvrijheid en illusie te bieden.

Hoe reageert de mens op de abstracte samenleving? Alleen al door het stellen van deze vraag laat Zijdeveld duidelijk merken dat hij niets wil weten van een deterministische antropologie. De mens reageert — hoe dan ook. Hij geeft een antwoord — welk dan ook. Want hij is niet totaal onderworpen aan de krachten van de sociale werkelijkheid. Hij is weliswaar een maatschappelijk wezen dat reeds klaarliggende rollen speelt, maar tegelijkertijd een uniek individu met zijn eigen bestaanswijze, zijn eigen gedachten en emoties en zijn eigen werkelijkheidservaring. De mens is, kortom, een dubbelwezen (*homo duplex*).

Zijdeveld hanteert de term *homo duplex* eerder als een normatieve dan als een empirische categorie. De mens is pas waarlijk Mens wanneer hij zijn sociale ambiguïteit aanvaardt. In de abstracte samenleving zijn er velen die dat niet kunnen opbrengen. Dezulken zijn te onderscheiden in konformisten, privatisten, gnostici, anarchisten en activisten. Zeker wanneer zij zich bovendien absolutistisch opstellen, brengen wij het menselijk bestaan in gevaar. In wezen plegen zij verraad aan *homo duplex*, of door hun konformisme of door hun rebellie, of doordat zij zich door een abstracte samenleving met vervreemdende controle laten manipuleren of doordat zij zich door romantisch absolutisme tot anti-sociale individuen laten reduceren. *Homo duplex* is echter naar het oordeel van Zijdeveld konformist noch rebel, doch beweegt zich tussen eenstemmigheid en ontevredenheid in.

De moeilijkheid bij de beoordeling van dit soort redeneringen is, dat de grenzen tussen feit en waardering zo moeilijk te vinden zijn. Ook al deelt men Zijdevelds mensbeschouwing, dan kan men zich toch nog afvragen of b.v. de anarchist, en de privatist überhaupt *kunnen* ontkomen aan hun sociale ambiguïteit, ook al zouden ze daar hun best

voor lijken te doen. Geen mens kan immers aan zijn mens-zijn ontkomen? We kunnen een Hitler als een on-mens waarderen, hij was en bleef niettemin een mens die gekenmerkt werd door sociale ambiguïteit. De mens kan eenvoudig niet ophouden *homo duplex* te zijn; zou dat kunnen, dan zouden er volstrekte anarchisten of konformisten bestaan, en dat is een onmogelijkheid. Anarchisme is, evenals konformisme, privatisme enz. een *modus vivendi* in een abstracte samenleving. Het is Zijdevelds goed recht om deze als illusoir en heilloos te verwerpen en te pleiten voor een andere wijze om het menselijk bestaan veilig te stellen (i.c. de weg van zogenoemd intellectueel ascetisme), maar dan niet met gebruikmaking van het argument dat de mensheid in gevaar is omdat de dubbele geaardheid van de mens zou zijn losgelaten.

Het is verheugend, dat *The Abstract Society* nu ook in een Nederlandse editie is verschenen. Het is te wensen dat er h.t.l. minstens dezelfde aandacht aan wordt geschonken als in de angelsaksische wereld.

Q. J. Munters

Anthony Piepe, Knowledge and social order, Heineman, London, 1971

Dit werkje van Piepe is vooral te beschouwen als een kleine inleiding tot Pareto, vanuit een wat anders dan gebruikelijk gezichtspunt. Piepe stelt dat een onbevangen lezing van Pareto duidelijk maakt dat zijn theorie van residuen en derivaties meer epistemologisch dan sociologisch moet worden opgevat. Dat is een interessant gezichtspunt omdat daardoor het werk van Pareto gerelateerd kan worden aan gezichtspunten die bijvoorbeeld in de Duitse Methodenstreit naar voren zijn gekomen, over de relatie tussen de sociale constructie van de realiteit en de constructie van sociologische theorieën. Piepe gaat op die discussie zelf niet in, maar laat zijn analyse

wel uitmonden in een kritiek op het functionalisme, dat hij karakteriseert als een „normatief determinisme”, dat wil zeggen een uitgangspunt waarbij sociale handelingen als fundamenteel normatief van aard worden voorgesteld. Nu is normatief determinisme op zichzelf al een aardige term die onmiddellijk associaties oproept met een klassieke tegenpool, het economisch determinisme. Bij Piepe is het contrapunt van het functionalisme echter de functionele autonomie van de delen van een sociaal systeem.

Pareto wordt, met Comte en de jonge Durkheim, geplaatst in een positivistische traditie, tegenover Weber en de Kantiaanse traditie. Webers kennis-theoretische belangstelling richt zich op de normatieve en subjectieve aspecten van sociale actie, en als hij kennis problematiseert doet hij dat in verband met de positie van de intellectueel. De positivistische traditie heeft daarentegen meer interesse in de verhouding tussen kennis en maatschappij.

Ook in Pareto's opvattingen is de realiteit een sociale constructie, maar dan eentje met een dubbele bodem: ten dele is de constructie „rationeel”, in de zin van voortkomend uit logico-experimentele theorieën, een rationeel begrip van oorzaak en gevolg van sociale handelingen; maar als we die elementen verwijderen of daarvan abstraheren houden we nog een groot deel motivatie van het handelen over, een aantal residuen, die puur en alleen berusten op het feit dat ook theorie-vorming een *sociale* handeling is. Pareto vertrekt daarbij van een vrij strikte definitie van het logische in het handelen: het moet niet alleen subjectief logisch zijn maar ook objectief, vanuit het standpunt van de waarnemer met een meer extensieve kennis. Het niet-logische in het handelen omvat altijd twee factoren: het residuele — een constante factor die hetzelfde karakter heeft ongeacht het maatschappij-type of de positie die iemand in die maatschappij inneemt, — en het derivatie — een variabele die per maatschappij-type en

maatschappelijke positie verschillend is. Beide complementeren de motivatie-structuur van het sociale handelen. Het residuele complement is het belangrijkste, en de twee voornaamste residuen zijn behoudzucht, de neiging bestaande sociale vormen en associaties van ideeën te conserveren, en vernieuwingsdrang, de neiging om sociale vormen en associaties van ideeën te doorbreken en te veranderen. Het derivatie complement van de motivatie-structuur wordt gevormd door de motivering van het handelen achteraf, door rationalisaties.

Voor de verklaring van het sociale handelen is die derivatie dan ook niet van belang. De logische en de residuele component daarentegen wel. Omdat logisch handelen een op kennis gebaseerde verbinding legt tussen middelen en doeleinden, is de keuze uit verschillende handelingsmogelijkheden altijd ook gebaseerd op een verschil in kennis, en niet uitsluitend, zoals het functionalisme van Parsons e.a. het wil op een verschil in normen en waarden. Dat wil zeggen, aan elk handelen gaan verwachtingen vooraf over de effecten van dat handelen, maar die verwachtingen zijn niet a priori valide, omdat het kennis-element (ten opzichte van de maatschappelijk aanwezige kennis) tekort schiet. Piepe wijst er op dat voor Pareto het essentiële onderscheid niet ligt tussen „wetenschap” en andere vormen van cognitie, maar tussen de goede en de minder goede theorie. Handelingen gebaseerd op minder goede theorieën zijn evenzeer niet-logisch als impulsieve handelingen.

Piepe onderstreept ook dat verwachtingen omtrent een relatie tussen handeling en uitkomst, middel en doel, niet ontstaan uit individuele leerprocessen (zoals bijvoorbeeld in Hume's causaliteitsbegrip: uit de persoonlijke waarneming van het geregeld samen gaan van twee opeenvolgende verschijnselen), maar dat dergelijke verwachtingen een maatschappelijke basis hebben, gevolg zijn van sociale leerprocessen. Dat geeft dan ook de

mogelijkheid voor een sociologische verklaring van het handelen, en wel van een verklaring van het handelen vóórdat het in zijn afloop bekend is. De analyse van verwachtingen gaat logisch vooraf aan de sociologische verklaring, niet psychologisch. (Naar mijn gevoel een aardige aanzet tot de kritiek op het symbolisch interactionisme). Tegelijkertijd moet die verklaring rekening houden met individuele verschillen in verwachtingspatronen, vanwege een verschil in kennis-niveau tussen actors. Piepe ziet deze twee conclusies als Pareto's belangrijkste bijdrage tot de sociologische kennistheorie, en dat wijkt dan nogal af van het beeld dat in sommige inleidingen tot de geschiedenis van het sociologische denken gegeven wordt, en waarin Pareto uitsluitend verschijnt als de theoreticus van het *niet*-rationele handelen.

Tenslotte verbindt Piepe aan deze analyse een commentaar op het functionalistische verklaringsmodel in de kennistheorie, waarin de validiteit van verwachtingen wordt opgehangen aan het verband tussen individuele verwachtingen en sociale doeleinden. Daaronder valt ook Weber en zijn rationele Idealtype. Het bezwaar van deze opvatting is de willekeurigheid waarmee men die sociale doeleinden kan kiezen, en het ad hoc karakter van die keuze. (Je gaat er gewoon van uit dat de handeling rationeel is en kiest een sociale doelstelling, een functie van het sociaal systeem, dat daarbij past). Piepe formuleert het ook nog op een andere manier: het functionalisme beperkt de kennis van de actor als zijnde een kennis van sociale normen en waarden. Rationele actie heeft in hun model betrekking op de middelenkeuze, de doeleinden zijn bij voorbaat gegeven door het sociale systeem. In Pareto's termen betekent dit dat het handelen verklaard wordt uit residuele motieven van behoudzucht. Ten aanzien van het functionalisme klinkt dat weer bekend in de oren.

De gezichtspunten die Piepe naar voren brengt vragen om een nadere uitwerking,

maar de eerste verdienste van dit boekje is in elk geval dat Pareto's ideeën een nieuwe actualiteit verwerven voor de kennistheoretische discussie in de sociologie.

A. W. M. Teulings

Terence J. Johnson, Professions and Power, Macmillan, London, 1972, 96 blz.

Een soepel geschreven boekje, waarbij op een kernachtige manier de meest relevante opmerkingen die over de professionaliseringstheorie kunnen worden gemaakt bij elkaar zijn gezet, en waarbij Johnson, behalve een effectieve kritiek op de dominante benaderingen, ook nog een aardige aanzet tot herformulering van het hele probleem geeft.

In de eerste twee hoofdstukken vindt de auteur er geen doekjes om. De theorie dankt haar ontstaan aan twee fundamentele vragen. De eerste: in hoeverre zijn professionele beroepen een uniek product van de maatschappelijke arbeidsverdeling? Marx bijvoorbeeld kwam tot de conclusie dat deze groepen een secundaire en afgeleide positie innamen, vooral in termen van hun negatieve bijdrage aan de meerwaarde. Daarmee werd het probleem gesteld van het verband tussen sociale differentiatie en klassestructuur, een probleem dat in de professie-literatuur verwaterd is tot een steriele speurtocht naar de „specifieke” attributen van de professie. De tweede fundamentele vraag, wat is de maatschappelijke rol van de professies, is gedeels „weg-geoperationaliseerd” in de moderne professie-literatuur. Vooral de empirische studies houden zich volgens Johnson bezig met modieuze vraagstellingen en pragmatische kwesties. Het gemis aan macro-sociale aanzetten tot theorievorming houdt verband met de „schichtige terugtocht uit een waardegeladen controversé” die de sociologie in haar nest had aangetroffen.

Johnson specificceert zijn kritiek voor twee typen studies, de „trait” en de „functionalis-

tische" aanpak. De eerste is puur descriptief, de tweede bevat een intentie tot verklaring. De „trait" aanpak: is een abstractie van evidente kenmerken van bestaande beroepen. Tussen de kenmerken bestaat geen theoretische relatie, alleen een empirische. Het „gezag" van deze wetenschappelijke analyses wordt gezocht en gevonden in de consensus tussen de verschillende auteurs. Ze zijn het met elkaar eens, en ook de professie denkt er niet anders over. Zelf-definities, in „neutrale" categorieën omgezet, worden sociologische definities. Johnson gaat op verschillende uitwerkingen van deze aanpak nader in, met als een van de conclusies: professionalisme is een succesvolle ideologie, vooral geadopteerd door beroepsgroepen die geen zeggenschap over hun eigen beroepsactiviteiten uitoefenen, en dit waarschijnlijk ook nooit zullen bereiken.

De functionalistische aanpak (Barber en Parsons) houdt ook niet over. De professies beschikken over gespecialiseerde kennis, dat is een machtig wapen ter beheersing van de natuur en de maatschappij, en het moet daarom in dienst van het algemeen belang worden gesteld. Dat is het beste gegarandeerd als de producenten van die kennis zelf die toepassing in de hand houden. Aldus b.v. Barber. Johnson haalt de kritiek van Rueschemeyer aan; er wordt gesuggereerd dat die kennis van gelijk belang en gelijke waarde is voor alle groepen in de maatschappij, dat de professies een mysterieuze neiging hebben om hun kennis of waarde aan iedereen in gelijke mate te leveren, en dat „de maatschappij" de innerlijke drang bezit om altruïsme te belonen. Aan deze en andere argumenten voegt Johnson toe dat het ahistorische karakter van de functionalistische benadering leidt tot de suggestie dat er geen alternatieve vormen van geïnstitutionaliseerde zeggenschap over beroepsactiviteiten mogelijk zouden zijn. In de hoofdstukjes 3 t/m 6 gaat de auteur daar nader op in.

Het ontstaan van gespecialiseerde be-

roepsvaardigheden schept relaties van sociale en economische afhankelijkheid. Voor de producent biedt dat de mogelijkheid tot autonomie, voor de consument schept dat een structuur van onzekerheid. Of die autonomie er komt hangt af van de machtsbronnen waarover de specialist, als producent, beschikt, en van de mate van onzekerheid. Beide factoren zijn voor een deel manipuleerbaar. De mate van onzekerheid is op te voeren door het esoterisch karakter van de kennis aan te dikken. Volgens Johnson is geen enkele specialistische kennis uit zichzelf, noodzakelijk, esoterisch. Wat de machtsbronnen betreft, stelt hij dat de macht van het technisch kunnen, de expertise, uiterst beperkt is, en alleen als de beroepsgroep, dank zij het lidmaatschap van de dominante klasse, kan deelhebben aan de machtsbronnen van die klasse in zijn totaliteit zit er een goede kans in dat de beroepsgroep in staat is zijn definitie van de situatie (inhoud en doeleinden van de productie) aan anderen op te leggen. Die anderen dat zijn dan de consumenten uit de overheerste klassen, die vooral als zij een massale, heterogene en gefragmenteerde marktpartij vormen weinig verweer hebben.

Het tegenovergestelde type van zeggenschap over de beroepsactiviteiten ontstaat wanneer de vraagzijde gevormd wordt door één enkele afnemer, de patroon, die de macht heeft inhoud en doeleinden van de beroepsactiviteiten te definiëren.

Professies worden door Johnson dus niet gezien als een bepaald soort beroep, maar als een vorm van zeggenschap over de inhoud en de doeleinden van dat beroep. Het heeft met de inherente aard van dat beroep niets te maken, en een verwijzing naar zoiets inherents is pure ideologie.

De visie leidt tot een typologie: I. Collegiale zeggenschap (professionalisme en gilde structuur); II. Patronage (door een oligarchie of door industriële grootondernemingen); III. Mediatieve structuren (een derde partij interveent).

De uitwerking van dezen typen is wat schetsmatig, maar als aanzet lijkt dit geheel erg bruikbaar en een verademing na alle schablonen die er op de professionaliseringsmarkt verschijnen. Johnson zet de typen naast elkaar, en wijst dan bepaalde beroepsgroepen toe aan vakje I of II of III. Mijn neiging is eerder om de consumentenmarkten als deelmarkten te beschouwen. De specialisten leveren producten die tegelijkertijd gevraagd worden door b.v. een enkele afnemer (zijn werkgever b.v.) die de inhoud en doelstellingen van de beroepsactiviteit in grote lijnen definieert, en patroniseert, én aan een massalere consumentenmarkt (b.v. de werknemers) die zijn eisen niet kan articuleren, en waardoor de specialist een zekere vrijheid geniet om binnen de marges van het patroonaat zelf die behoeften te definiëren. In elk geval is dit boekje noodzakelijk leesvoer voor professionologen en het hapt lekker weg.

A. W. M. Teulings

Lucien Huyse, Passiviteit, pacifikatie en verzuiling in de Belgische politiek. Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen, 1970, 267 blz.

Wie enkele jaren geleden zijn genoeg van ergernis (of beide) heeft beleefd aan Lijphart's studie over Nederland als een pacifikatie-demokratie, die zij thans bijzondere aandacht aanbevelen voor deze Belgische pendand. Overeenkomsten en verschillen zijn daarbij de moeite waard.

Evenals Lijphart van Nederland betoogde, meent Huyse van België te kunnen stellen, dat de politieke stabiliteit een produkt is van enerzijds politieke passiviteit bij de burgers en anderzijds het optreden van een pragmatisch ingestelde politieke elite, waarvan de leden „in hun onderlinge kontakten uitgaan van gematigheid maar in hun relatie tot hun aanhang identifikatie en kohesie realiseren door het veelvuldig beroep op sterk-levensbe-

schouwelijke en ideologische elementen . . .” (p. 136). Beide auteurs hanteren voor hun objekt de term pacifikatie-demokratie en kenschetsen het land met behulp van de termen verzuiling en verzuildeheid. In België gaat het hierbij om een verwevenheid van drie konflikten: de levensbeschouwelijke verdeeldheid, de taalkwestie, en de sociaal-ekonomische spanningen; hierdoor is de verzuildeheid minder vast en minder volkomen. „Dit brengt met zich mee dat geen enkele der fundamentele spanningen, waarop het politieke leven rust, zich optimaal kan ontplooiën, maar dat er integendeel een voortdurende wederzijdse beïnvloeding en afremming is” (p. 200). Een deel van de politieke arbeid van de elites bestaat dan ook uit het binnen de perken der passiviteit houden van de eigen achterban (p. 246). België vertoont de trekken van een bevoogdings-demokratie (p. 251).

Interessant zijn ook de verschillen tussen beide auteurs. Uiteraard prevaleren hierbij de verschillen van de beide landen die objekt van studie vormen. De mate van volgroeiheid der verzuiling is reeds genoemd. Belangrijk is ook Huyse's konklusie, dat in België niet de konfessies de hoekstenen van het zuilengebouw zijn geworden, maar de politieke partijen (p. 207/8). Huyse kan, in tegenstelling tot Lijphart, voortbouwen op een reeds langere en inspirerende literatuur over het onderwerp, waarbij vooral Van den Brande en Lorwin mogen worden genoemd. Voor Nederlandse sociologen, die te gemakkelijk en zonder al te veel zorgvuldigheid in de superioriteit van eigen aandeel geloven, is het belangwekkend, hier indikaties van een Belgische voorsprong aan te treffen, zoals het ook nuttig is Huyse's kritische opmerkingen over de Nederlandse sociologie te lezen (p. 137 vv.).

Een verschil is voorts, dat Lijphart voor Nederland in de jaren zestig een krisis der demokratie meent waar te nemen, terwijl in Huyse's beschrijving van België een dergelijke signalering ontbreekt. Het belangrijkste

verschil is m.i. echter het verschil in stijl. Lijphart redeneert aan de hand van voorbeelden en symptomen naar een bepaald model toe, dat hij pacifikatie-demokratie noemt op grond van wat dit systeem de laatste halve eeuw heeft tot stand gebracht. Hij is inventief, formuleert met flair en een zekere overmoedigheid. Huysse tracht, met steun van een grondige studie der sociologische en politiekologische literatuur (w.o. Lijphart) een model te konstrueren en toetst dit vervolgens op voorzichtige wijze aan de Belgische ontwikkeling tussen 1944 en 1961. Hij is, meer dan Lijphart, open voor hetgeen tegen zijn onderstellingen pleit, laat meer variabelen in het model toe, en is zich voortdurend bewust van de noodzaak van meer bewijsmateriaal.

Erkennende dat voorkeur voor een wetenschappelijke stijl mede een persoonlijke zaak is kom ik tot de slotsom dat ik aan Huysse de voorkeur geef boven Lijphart. Een nevenkonklusie is, dat onderzoekers van de Nederlandse politieke cultuur zeker na dit geschrift een meer systematische vergelijking met België niet meer zonder zichzelf tekort te doen kunnen verwaarlozen. Ook dat is een onmiskenbare verdienste van deze studie.

H. M. Jolles

Duncan McRae, Jr., Issues and parties in legislative voting. Methods of statistical analyses. Harper & Row, New York/London, 1970; 329 blz.

Dit boek dient een tweeledig doel. Het wil een leerboek zijn voor een aantal statistische technieken, m.n. cluster- en factoranalyse. En het wil zicht bieden op de toepassing van deze technieken op een aantal politiekologische kwesties, m.n. partij-, fractie- en blokvorming in wetgevende lichamen en de behandeling van wetsontwerpen in deze organen.

Voor wat het eerste betreft, zal een lezer

met relatief geringe wiskundige scholing hier op een prettige en duidelijke wijze in de materie kunnen worden ingeleid. Te verwachten is wel, dat voor verderreikende ambities dit boek weldra voor andere zal moeten wijken, al heeft het dan zijn aandeel wel geleverd. De sociaal-wetenschappelijke problematiek inzake „issues and parties” komt echter alleen indirect ter sprake en wie zich op dit terrein wil oriënteren, dient andere studies te raadplegen.

Waar dit zo is, heb ik mij afgevraagd, waarom de auteur zijn keuze van voorbeelden ten dienste van het politiekologie-onderwijs niet breder heeft gekozen. De titel van het boek is nu zeker misleidend. Ik houd het er maar op, dat dit boek zijn nut vooral door het eerste deel zal blijken te hebben. Wie b.v. wil weten, hoe de methode van de principale componenten in zijn werk gaat, vindt dat hier op heldere wijze uiteengezet. Een aantal oefeningen aan de hand van deels fiktieve, deels op waarneming berustende gevallen is in de tekst verwerkt.

H. M. Jolles

Dr. P. J. van Strien. Van radenuniversiteit naar open arbeidsorganisatie. Universitaire Pers Rotterdam, Standaard wetenschappelijke Uitgeverij, 1970

In dit boek heeft de auteur, hoogleraar in de arbeidspsychologie te Groningen, een tweetal eerder verschenen artikelen opgenomen: een artikel over de radenuniversiteit en de verwachtingen daarover rond november 1969 uit het maandblad *Wending*, en het bekende — enigszins omgewerkte — artikel uit *Universiteit en Hogeschool*: „de universiteit als open arbeidsorganisatie”.

Omdat over beide artikelen reeds veel is geschreven, zal ik ze hier niet nader bespreken.

Het leeuwendeel van het boek is een nog niet eerder verschenen beschrijving en evaluatie van een democratiserings- en

onderwijsexperiment binnen de subfaculteit psychologie te Groningen.

De auteur schetst in het tweede hoofdstuk de situatie voor 1968, de daarin voorkomende knelpunten, de start van de democratiseringsactie, de uitgangspunten (kritische wetenschapsbeoefening, opheffing scheiding theorie en praxis, opheffing van de verticale geleidingen, groepsverantwoordelijkheid en -beoordeling, het wetenschappelijk forum, de autonome kleine groep, integratie niet-wetenschappelijk personeel, bestuur vanuit de basis, nivellering van inkomen), de houding van het bestuur, staf en studenten, etc. In het derde hoofdstuk schetst hij het verdere verloop van het experiment in de cursus 1969-1970, waarbij onderwijs en bestuur onder de loep worden genomen. Vervolgens probeert hij in het vierde hoofdstuk aan te geven hoe dit experiment vastliep. Hij noemt daarvoor 4 oorzaken:

1. te hoog tempo;
2. te grote mentaliteitsverschillen;
3. de bestuurlijke problemen;
4. inadekwate organisatie.

Naast de vele negatieve ervaringen ziet van Strien ook een aantal winstpunten, met name de opgedane ervaringen met onderwijs en bestuur, waarvan-uit andere vernieuwingspogingen kunnen worden opgezet.

Daar er in de universitaire wereld en ook daarbuiten een groot aantal geruchten, roddels en beweringen over dit experiment de ronde doen, raad ik alle geïnteresseerden aan deze hoofdstukken te lezen, opdat ze een genuanceerd beeld van de problemen en de mogelijkheden krijgen. Want al zijn de meeste democratiserings- en onderwijsvernieuwingspogingen vastgelopen, toch zijn daarmee de wetenschappelijke, onderwijskundige en bestuurlijke problemen, die men poogde op te lossen, nog niet de wereld uit. Die moeten nog steeds worden opgelost. In dit boek worden daarvoor mogelijke richtingen aangegeven. Het is daarom vanuit wetenschappelijk en maatschappelijk

oogpunt jammer dat het SISWO niet in staat was zijn onderzoek over het Groninger experiment voort te zetten. Veel goed-bereikbare verslagen (laat staan empirische studies) over het verloop van en de ervaringen met de democratiserings- en onderwijsvernieuwingspogingen van 1968-1970 zijn er immers niet.

J. Dronkers

Kees Boender & Han Leune, Sociaal onderzoek en sociaal beleid, publikatie Sociologisch Instituut van de Ned. Ec. Hogeschool, Rotterdam, januari 1970, 47 pag.

In dit beknopte geschrift, bewerking van een doktoraal-skriptie, houden de auteurs zich op intelligente en nuchtere wijze bezig met soorten van beleidsonderzoek in de sociologie en hun problemen. Grotendeels in navolging van Kruijer en Nuis onderscheiden zij informatief en/of adviesonderzoek, actie-onderzoek en evaluatie-onderzoek en voegen daar als vierde categorie integraal beleids-onderzoek aan toe, waarin de andere typen zijn verbonden. Van dit integraal beleids-onderzoek worden vervolgens enkele methodisch-technische kenmerken besproken en worden richtlijnen geformuleerd voor resp. de doel-, de instrument- en de veldvariabelen. Ter afsluiting volgen enkele opmerkingen over de wenselijkheid bij de opleiding meer aandacht te besteden aan vraagstukken inzake de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de onderzoeker.

Jammer slechts, dat de zijde van het sociaal beleid — aangekondigd in de titel — zo weinig uit de verf komt. Wil de sociologie zowel lastig én informatief zijn, dan zal ze haar gesprekspartners ook vanuit hun eigen doen en denken moeten kunnen laten zien. Dynamische relaties én de praktijk vereisen een integratie van de gezichtspunten van beide kanten.

H. M. Jolles

J. Berting, Reciprociteit en gelijkheid; sociologen over sociale rechtvaardigheid. Oratie Groningen. Uitg. Boom, Meppel, 1970.

Er is nog maar weinig empirisch sociologisch onderzoek verricht naar de gevoelens van rechtvaardigheid die mensen hebben t.a.v. de maatschappelijke verhoudingen waaronder zij leven. Dat het aan een grotere belangstelling voor de rechtvaardigheidsproblematiek heeft ontbroken, is o.a. een gevolg van het feit dat de kwestie van de sociale rechtvaardigheid voor de meeste mensen in onze verzorgingsstaat geen echt probleem vormt, waar nodig iets aan moet worden gedaan. En de sociologen weten er niet goed raad mee. Ze zijn weliswaar veelal de overtuiging toegedaan dat het bevorderen van sociale rechtvaardigheid tot de belangrijkste doeleinden van de sociologie behoort, maar verder ... In het algemeen prefereren ze de rol van toeschouwer, analyst en explikateur van de sociale werkelijkheid boven die van (mede)bouwer aan nieuwe maatschappelijke verhoudingen. Degenen die zich in dit verband beroepen op de zgn. waardevrijheid, vinden daarin een legitimatie voor hun rol-opvatting: ze zijn hooguit bereid om verschillende rechtvaardigheidsopvattingen als een objectief gegeven te analyseren, maar deinzen ervoor terug om deze opvattingen te waarderen. Met enig passen en meten zijn de theoretische sociologische verhandelingen over sociale rechtvaardigheid in twee categorieën in te delen. In de eerste categorie treft men beschouwingen aan van sociologen als Pareto, Mosca, Homans en Blau. Ze zijn het er in grote lijnen over eens, dat de sociale werkelijkheid bestaat uit gesloten systemen van ruilverhoudingen, welke ruilverhoudingen gebaseerd zijn op algemeen aanvaarde opvattingen over wat relevante bijdragen zijn en wat de „waarde” daarvan is. Sociale rechtvaardigheid is vooral een kwestie van je houden aan de regels van de reciprociteit.

De sociologen van de andere categorie — mensen als Ginsberg, Runciman en Hoefnagels — zoeken hun uitgangspunt niet in het beginsel van de reciprociteit maar in dat van de fundamentele gelijkheid van alle mensen. Ze stellen de geaccepteerde regels der rechtvaardigheid ter discussie, hebben betrekkelijk weinig interesse voor de „waarde” van de bijdragen van personen of groepen, maar richten zich meer op individuele behoeften en op de ontplooiingsmogelijkheden van individuele capaciteiten. Deze gezichtspunten zijn waarschijnlijk niet gemakkelijk te verzoenen met die van de eerste categorie.

Tot zover in het kort de hoofdmoot van de oratie die J. Berting nu alweer bijna drie jaar geleden in Groningen uitsprak. Berting toont zich hier een goede representant van de moderne, haast schuldbevuste en zeker niet aanmatigende sociologie. Met betrekking tot de kwestie van de sociale rechtvaardigheid staan we als sociologen nog met vrijwel lege „theoretische handen”. Te gemakkelijk hebben we ons de toeschouwersrol laten opdringen. Dat er een diepe kloof gaapt tussen onze lippendienst aan de sociale rechtvaardigheid en de praktijk van het sociologisch handelen is velen onzer zelfs nooit opgevallen.

Misschien is Berting wel wat erg somber gestemd. De geschiedenis van de sociologie leert ons dat er belangrijke theoretische en praktische impulsen zijn gegeven door sociologie-beoefenaars die verontwaardigd waren over en handelend optraden tegenover wat zij sociaal onrechtvaardig vonden. Iemand als Max Weber slaat als kampioen van de zgn. waardevrijheid in deze rij zelfs helemaal geen gek figuur!

Maar goed, het boetekleed ontsiert de socioloog niet. Echter: door ons daarin te hullen, verminderen we de sociale onrechtvaardigheid niet. Wat moeten we dan doen? Berting geeft ons een hele serie behartigenswaardige hints: we moeten proberen de theorie van de grond te krijgen, we zouden

onze aandacht kunnen richten op de inkonsekventies in de toepassing van de regels der rechtvaardigheid en op de maatschappelijke gevolgen van rechtvaardigheids-tekorten, we zouden via kennis- en inzichtverruiming kunnen proberen bij te dragen tot een maatschappelijke bewustwording van diverse vormen van onrechtvaardigheid, enzovoort.

Het is jammer, dat Berting na al deze welgemeende adviezen niet eenmaal even afdaalt in de werkelijkheid van de sociale (on)rechtvaardigheid, en dat hij van de onrechtvaardige maatschappelijke verhoudingen die wij mede zouden moeten helpen bestrijden niet eenmaal een concreet voorbeeld noemt.

Q. J. Munters

A. N. J. den Hollander, Americana, studies over mensen, dieren en een kaktus tussen Rio Grande en Potomac. Boom, Meppel, 1970, 323 blz.

In dit boek — overigens reeds in 1970 verschenen — is een zevental artikelen, bewerkingen van reeds eerder verschenen publicaties gebundeld, sommige voorzien van een kort naschrift als bijwerking tot het heden wenselijk werd geacht. Ik had ze geen van alle ooit eerder onder ogen gehad, ze hebben me van het begin tot het eind bijzonder geboeid.

Het lijkt een bijna ongepaste bescheidenheid wanneer de auteur in zijn voorwoord schrijft, dat de stukken geen sociologische pretentie hebben, zij het misschien niet on-sociologisch van denktrant zijn. Ingewikkelde onderzoekstechnieken — maar waar waren die in de jaren dertig of kort daarna — zijn geen garantie voor goede sociologie, zo min als de hedendaagse sociologie, het is al vaak opgemerkt, op het punt van de „grand theory” grote pretenties moet hebben. De artikelen mogen hier en daar „impres-

sionistisch” zijn, maar het impressionisme is indrukwekkend.

Opvallend is, ook in artikelen van zo'n dertig jaar en langer geleden, hoe groot vanaf het begin de belangstelling van Den Hollander is geweest voor processen van sociale en culturele verandering, een thema dat geruime tijd in de sociologie slechts stiefmoederlijk is behandeld. Het komt tot uiting in het oudste opgenomen artikel, „Peyote, het godenvlees van de Azteken”, het manifesteert zich eveneens in het voortreffelijke hoofdstuk „Landbouwtechniek en sociale dynamiek: verandering in Dixie”.

De Amerikaanse agrarische sociologie, toch steeds sterk gekenmerkt door haar „practische” gerichtheid, heeft zich merkwaardigerwijs slechts zelden bezig gehouden met de sociale gevolgen van de mechanisatie in de landbouw, en nooit op een wijze zoals de verandering in Dixie wordt beschreven. Dit soort diachronische analyse, dit mengsel van sociologie en antropologie waar de Amerikaanse agrarische sociologie in haar langdurig streven een „science” en geen „art” te zijn, zo arm aan is, zoekt men veelal tevergeefs aan de Land-Grant colleges waar dit sociologisch specialisme tot bloei is gekomen.

Fascinerend geschreven — af en toe lijkt er een entomoloog aan het woord — is het hoofdstuk over de katoenkever, „Een insect maakt geschiedenis: de „boll weevil” in de zuidelijke staten”. Het is het relaas over de opkomst en verbreiding, met alle sociale gevolgen van dien, van dit simpele maar zeer schadelijke kevertje dat de Amerikaanse „Cotton Belt” heeft geteisterd. Het is onmogelijk in dit korte bestek alle artikelen recht te doen, terwijl bovendien de kennis ontbreekt om bijvoorbeeld een literatuur-sociologische verkenning, in het hoofdstuk over de literaire bloei van het zuiden, te kunnen plaatsen. Zoals William Faulkner volgens Den Hollander noch in „the line”, noch in „the formula” past zoals dat heet, lijkt

ook Den Hollander niet in een formule te passen, als socioloog geen „soortmens” te zijn. „Kritisch” volgen is moeilijk als hij zijn eigen, aparte weg gaat langs het „on-officiële Amerika”, de uithoeken van een land dat hem onmiskenbaar heeft gevangen en geboeid. Een dorre sierra in Nevada, met honderden wilde paarden, inspireert tot een studie over de mustang en zijn betekenis in het steppengebied, een overnachting in een blokhuut in de Great Smokies gaf aanleiding tot het opmerkelijke slothoofdstuk: „Amerikanen op een zijspoor: Appalachia”. En dan is er nog het gedeelte over John Henry, de zwarte Hercules, een proletarische held „karakteristiek voor het voorstellingsleven van de Amerikaanse neger, die op aarde weinig hoop heeft en weinig verwacht, eerst na de dood zijn vergoeding denkt te zullen krijgen: When I get to Heav'n, gonna put on my shoes”.

Misschien dat er aanleiding zou zijn geweest het naschrift bij de Peyote-cultus wat uit te breiden. De diffusietheorieën, door Den Hollander besproken, zijn inderdaad als verklaring voor de snelle verbreiding ontoereikend, maar daarmee is een sociologische benadering niet uitgesloten. Ik denk bijvoorbeeld aan de wijze waarop Bernard Barber in „Acculturation and Messianic Movements” indertijd het probleem aan de orde heeft gesteld: de Peyote-cultus als alternatief antwoord — de Ghost Dance was immers na de „Sioux outbreak” praktisch verboden — op een toestand van deprivatie waarin de prairie-Indianen verkeerden. Het zou interessant zijn geweest als de schrijver ook enige aandacht aan deze theoretische mogelijkheid zou hebben geschonken, al is niet zonder meer uit te maken of Barber's hypothese tegen een regionaal-differentiële analyse zoals door Den Hollander toegepast, bestand zou zijn.

Mijn oordeel over deze bundel, triviale kritiek verder ter zijde: het is een boek van

ongewone kwaliteit dat ik ieder ter lezing kan aanbevelen.

J. H. de Ru

Dr. E. C. Klip. Studiebegeleiding aan eerstejaarsstudenten, Wolters-Noordhoff N.V., Groningen, 1970

In dit boek doet de auteur verslag van zijn onderzoek naar de effecten van studiebegeleiding aan eerstejaarsstudenten van de technische hogeschool Eindhoven. Deze studiebegeleiding had tot doel „maximale studieresultaten van begeleide studenten” en „optimaal studieproces van begeleide studenten”. Zij werd gegeven aan die eerstejaarsstudenten, die onvoldoende studieprestaties hadden behaald. Deze studenten werden op een aantal momenten in de cursus ingedeeld in kleine groepjes (3 à 4 p.). Daarin werd een probleem opgegeven, één student trachtte via „hardop denken” het vraagstuk op te lossen, waarbij iedere stap gerechtvaardigd moest zijn door de theorie. De andere studenten van zijn groepje fungeerden als kritische toehoorders. De toegevoegde ouderejaarsstudent was meer begeleider dan leider, in gevallen van nood sprong hij in. Dit type studiebegeleiding probeert dus directe didactische hulp te geven aan die studenten die problemen hebben met de inhoud van bepaalde vakken.

Klip probeerde nu vast te stellen in welke opzichten de experimentele groep (de a-selekte groep studenten, die studiebegeleiding zou kunnen krijgen) van de controle-groep verschilde. De resultaten lijken niet erg gunstig voor het verschijnsel studiebegeleiding. De experimentele groep behaalde geen hogere tentamencijfers; er was geen significant verschil in het aantal geslaagden voor het propedeuse examen; het aantal studiestakers verschilde niet; ook waren er geen verschillen tussen de experimentele-

en controle-groep voor wat betreft aanpassing, perceptie van de studieomgeving, studiemotivatie, studieattitude, waarden en studiegewoonten. De volgende verschillen tussen begeleid- en niet-begeleide studenten werden wel gevonden: de diestakers uit de experimentele groep waren minder intelligent dan de studenten uit deze groep die de studie voortzetten, terwijl de diestakers uit de controle-groep intelligenter waren dan de blijvers in deze groep; in het 1e semester studeerden intelligente, introverte en gemotiveerde studenten, die begeleid waren, beter dan vergelijkbare studenten in de controle-groep, in het 2e semester verdween echter het merendeel van deze relaties; de „sociale waarde” (uit de Study of Values) steeg naarmate de studenten meer begeleid werden. Klip konkludeert uit deze en andere resultaten dat het wellicht mogelijk is een begeleidings-systeem te ontwerpen dat wel succesvol is, maar dat dit te kostbaar zou worden en dat dit de ontwikkeling van het onderwijs zou tegenhouden. Hij bepleit dat de functies die men aan studiebegeleiding toekent in het onderwijs zelf gerealiseerd moeten worden. Hij wijst dan op het Continue Progressie-systeem (C.P.S.) dat Meuwese ontwikkelde.

Klips onderzoek kan beschouwd worden als een veldexperiment. De grote verdienste van dit onderzoek lijkt mij dat men erdoor gewaarschuwd wordt aan een stuk onderwijs (b.v. studiebegeleiding of kollege) niet op grond van de indrukken van de betrokkenen groot nut toe te schrijven, maar dat men steeds nauwkeurig zal moeten bezien wat dat grote nut dan wel is.

Met erkenning van deze verdienste wil ik tochenige kanttekeningen maken.

I. Met name in zijn konklusies lijkt Klip zijn negatieve resultaten ook door te willen trekken naar andere vormen van studiebegeleiding. Dit is onjuist omdat men met deze andere typen niet zo zeer direkte didaktische hulp wil bieden, maar veeleer de studieomge-

ving van de student en de voorwaarden waaronder hij studeert, positief probeert te beïnvloeden. Dit type studiebegeleiding dat het selectieproces probeert te sturen, zou wel eens effectiever kunnen zijn, want juist het selectie-proces blijkt volgens Klips resultaten door studiebegeleiding beïnvloed te kunnen worden.

II. De studiebegeleiding die Klip onderzocht, stond tamelijk los van het gehele eerstejaars-onderwijs. Gezien Klips eigen konklusie dat studiebegeleiding in het onderwijs zelf gerealiseerd zou moeten worden, is zijn resultaat dat deze geïsoleerde vorm van studiebegeleiding weinig invloed heeft op de studieresultaten, dan ook niet verwonderlijk. Deze invloed kan blijkbaar pas aanzienlijk worden, wanneer de studiebegeleiding ingebed is in het totale eerstejaarsonderwijs waardoor b.v. de eisen die de diverse tentamens stellen, en de begeleidingssituatie op elkaar afgestemd kunnen worden. Als de studiebegeleiding inderdaad is ingepast in het onderwijs is echter een veldexperiment niet meer mogelijk, omdat het gehele onderwijs dan is veranderd en de basis voor vergelijking zo ontvallen is. Klips resultaten waarschuwen dus niet tegen studiebegeleiding, maar tegen geïsoleerde begeleiding.

III. De voor de maximale studieresultaten en het optimaal studieproces zo belangrijke totale onderwijsstructuren en -inhouden en de reacties van de studenten daarop blijven bij Klip volledig op de achtergrond. Soms blijkt in een enkele zin iets van het belang (b.v. wisselwerking tentameneisen en begeleidingssituatie) maar voor het overige blijven de studenten geïsoleerde individuen actierend tegen een onzichtbare achtergrond. Zij bereiden zich voor op tentamens, lopen kolleges, slagen of slagen niet, zijn tevreden of ontevreden, maar wat de zin van deze handelingen is en in welk kader zij dit doen is onduidelijk. Wat was de plaats van de eerstejaarsstudenten

in de onderwijsstructuren en -inhouden van de betrokken afdeling (en dit is nog wel wat anders dan de perceptie van de studieomgeving)? Wat gebeurde er in het normale onderwijs? Wat was de inhoud van dat normale onderwijs? Was de studiebegeleiding slechts een duplicaat van dat onderwijs? Waar konden de studenten hun belangstelling voor de inhoud van de vakken tonen? Blijkbaar niet in de studiebegeleiding. Was de inhoud van het normale onderwijs zodanig dat geen didactische maatregelen (studiebegeleiding) maar een herziening van de inhoud op zijn plaats zou zijn? Had het selectie-proces (waarin onderwijsstructuur en het gedrag van de studenten elkaar ontmoeten) niet veel meer centraal moeten staan? Deze en vele andere vragen kunnen worden gesteld over studiebegeleiding, die Klip niet kan beantwoorden door de wijze waarop hij zijn studie uitvoerde. De antwoorden op deze vragen zijn echter wel nodig om studiebegeleiding goed te kunnen beoordelen. Klips algemene konklusie over studiebegeleiding lijkt mij daarom voorbarig, evenals de verwijzing naar het C.P.S.-systeem van Meuwese. Het gevaar van deze studie over een bepaald type geïsoleerde studiebegeleiding is dat het ministerie van O. en W. hierin een reden ziet allerlei typen studiebegeleiding, ingepast in het onderwijs, niet te ondersteunen.

J. Dronkers

David Lane: The Roots of Russian Communism, a social and historical study of Russian social-democracy 1898-1907. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen, 1969

Lane's boek is een onderzoek naar de sociale achtergronden van de opkomende sociaal-demokratische beweging in het Rusland van 1898-1907. In het eerste deel geeft Lane een, het schaarse materiaal in aanmerking genomen, bijzonder knappe statistische analyse van het leiders-, leden- en

aanhangersbestand van de R.(ussische) S.(ociaal) D.(emokratische) P.(artij) naar kenmerken als leeftijd, beroep, klasse, opleidingsniveau, nationaliteit e.d. Verschillen en overeenkomsten tussen mensjewieken en bolsjewieken worden zo op objectieve wijze in kaart gebracht.

Van een reeks populaire legendes blijft niet veel heek. De R.S.D.P. was geen bond van Geneefse émigré-intellectuelen, maar een partij die voornamelijk op de arbeidersklasse steunde, hoewel alle andere strata er ook in vertegenwoordigd waren.

Tussen de leidersgroepen van beide facties bestonden geen grote verschillen in sociale status en opleidingsniveau; de mensjewistische leiders waren echter in doorsnee ouder en hadden dienovereenkomstig sterkere bindingen met de populistische beweging.

Het voornaamste verschil blijkt de nationaliteit te betreffen. De bolsjewieken waren overwegend grootrussen, terwijl de mensjewistische top veel heterogener was samengesteld, met verhoudingsgewijs veel Joden en Georgiërs.

De bolsjewieken vonden hun aanhang vooral onder de lagere, ongeschoolde, vaak nog maar kort geproletariseerde arbeiders; de mensjewieken steunden meer op geschoolde werklieden en intelligentsia, en dat met name bij de nationale minderheden in Zuid-Rusland. „Beroepsrevolutionairen” vond men in beide facties, bij de mensjewieken zelfs in iets sterkere mate dan in Lenins groepering.

In het tweede deel ondersteunt Lane zijn eerdere bevindingen met detailstudies van structuur en activiteit van de R.S.D.P. in een zevental steden en streken.

Lane's werk toont overtuigend de vruchtbaarheid aan van het gebruik van sociologisch-statistische methoden voor de analyse van historische verschijnselen. Zijn pogingen deze bevindingen in een algemeen-theoretisch kader onder te brengen lijken minder ge-

slaagd dan de analyse zelf. Dat komt m.i. vooral door de neiging van de auteur om organisatie en politieke beleidslijn van de verschillende facties en groepen in de R.S.D.P. op te vatten als afgeleiden van de sociale samenstelling van de betreffende groepen. Zelf merkt Lane echter ergens terecht op dat een analyse van de sociale samenstelling van een beweging nooit het succes of falen ervan kan verklaren.

Samenvattend kan worden gezegd dat met de publicatie van dit werk de kennis van de R.S.D.P. in het voorrevolutionaire Rusland op een belangrijk hoger niveau is gekomen.

B. A. G. M. Tromp

Besnard (Philippe): Protestantisme et capitalisme; la controverse post-Weberienne; Collection UJ U2 Série Sociologie; Librairie Armand Colin, Paris, 1970, 426 p.

Dit boek is een „reader” met 16 stukken n.a.v. Weber's bekende these, voorafgegaan door een ruim honderd pagina's tellende introductie van Besnard en afgesloten door een bibliografie van 169 nummers. Onder de stukken in de bloemlezing vindt men zowel klassieke van Sombart, Tawney en Robertson als ook Samuelsson en nieuwe stukken als van Lenski, McClelland en Lüthy en voorts Wertheim's stuk uit 1963. De inleiding behandelt achtereenvolgens: de causale relaties, de ideaaltypen, de geest van het kapitalisme, de protestantse ethiek en ten slotte nieuwe dimensies van het debat. Dit laatste is in de bibliografie nog weer onderverdeeld in: protestantisme et science; controverse sur la signification sociale de la Réforme; études empiriques dans les sociétés industrielles contemporaines; psychologie des motivations; en: religion et développement économique dans les civilisations non occidentales.

Het geheel is voor Franstalige studenten

zeker een goede introductie in het probleemgebied te noemen.

Over de inleiding ben ik bepaald niet enthousiast. In het voetspoor van Julien Freund worden vrij systematisch tegenstanders van Weber aangevallen en Weber zelf voortdurend in bescherming genomen. Bij aanval en verdediging heeft Besnard volgens rec. wel in de meerderheid der gevallen gelijk, maar dat is voornamelijk een gevolg van de eenzijdige onderwerpselectie. Over zwakke punten die ik indertijd (1961) in dit tijdschrift naar voren haalde (allerlei inconsequenties in de tekst; thema's die wél en thema's die niet uitgewerkt zijn bij Weber; onjuiste taalkundige analyse van het begrip „beroep”, etc.), loopt Besnard met groot gemak heen. Trouwens, zijn betoog is niet systematisch naar themata ingedeeld, hij kabbelt eigenlijk van de ene auteur naar de andere (waarbij dan de aanhangers wel meer plaats krijgen dan de tegenstanders. .). Het is jammer, dat zo wederom een kans tot nuancering is gemist. Het stuk over de nieuwste ontwikkelingen is echter zeer aan te bevelen. Behalve op Samuelsson (terecht!) is Besnard fel gebeten op Lüthy die al dan niet in debat met vriend Freund, eerder de contra-reformatie als rem op de ontwikkeling van het kapitalisme in het zuiden als oorzaak van de verschillen heeft gezien.

Wertheim met zijn kritiek t.a.v. de Nederlandse 17e eeuw komt behalve met het eigen stuk in de bloemlezing ook in de introductie goed tot zijn recht; met de andere 7 Nederlandse nummers in de bibliografie is dat niet het geval; wél weer met twee rand Nederlanders: Alatas die hier studeerde en over Weber in relatie met Z.O.-Azië publiceerde en de Amerikaan van Nederlandse afkomst Albert Hyma.

L. Turksma

Skawran, P. R.: Die Intelligenz des älteren Menschen; unter besonderer Berücksichtigung

sichting der Intelligenz des Wissenschaftlers, Betriebsführers und Künstlers; Stuttgart, 1971, Ferdinand Enke Verlag, 130 S., 29 Abbildungen

Skawran is een Zuid-Afrikaan die in Pretoria/Johannesburg verbonden is met het „National Institute for Personnel Research” en de „Council for Scientific and Industrial Research”.

Het boek — waarvan niet expliciet blijkt, of het een vertaling is of niet — vormt het inleidende deel van een serie waarin de intelligentie onderzocht wordt van de bibliothecaris, de mathemaat, de manager, ingenieurs en biologen.

De titel is misschien misleidend: het gaat niet om (*bijna-*) *bejaarden*, maar om *volwassenen*. Het is juist Skawran's centrale stelling, dat de intelligentie van volwassen werkers niet adequaat gemeten kan worden met tests die toch wel vooral op jongeren zijn geïkt.

De intelligentie gaat niet achteruit in de volwassenheid, betoogt hij, maar er vindt een „Umstrukturierung” plaats. Hij werkt in dit verband sterk met de termen „Klugheit” en „Weisheit”.

Het gaat de schrijver om het vinden van een nieuwe theorie, en niet b.v. om nieuwe tests. Bij de theorie gaat het hem om de structurele samenhang van de intelligentie met andere psychische functies en om de structuur van de intelligentie zelf. Het boek geeft wél een betoog, maar er wordt erg veel in de tekst geciteerd, ook van dichters etc. Het doet deels wat ouderwets Duits aan, te meer daar de schrijver zich sterk tegen een mathematische (factor-)analyse van de intelligentie kant (zie b.v. p. 17).

Voor sociologen is het heel teleurstellend dat de samenhang met de sociale werkelijkheid nergens uit de verf komt. In tegendeel, ze wordt in een overigens niet zo fijne passage over de verschillen van blanke en neger-intelligentie wat weggedrukt (p. 22;

het betreft hier overigens een citaat; echter ook elders — p. 72 — wordt bij een niet zo plezierige beurs-truc opvallend Rothschild vermeld. .).

Het theoretische hoofdstuk neemt de helft van het boek in beslag; daarna volgen nog een vergelijking tussen de wetenschapsman en de manager; een vertoog over het creatieve denken bij wetenschapsmensen en kunstenaars en een stuk over praktische gevolgen voor de intelligentiemeting van wetenschappers. Skawran wil voor volwassenen meer beslissingstests, zoals b.v. *in-basket games* waarvan hij een voorbeeld geeft. Recensent lijkt dit, zeker bij de manager's opleiding, niet direct een opvallende nieuwigheid.

Er is nogal wat Utrechtse invloed in het boek. Van Lennep wordt veel geciteerd. In dit Duitse boek gebeurt dat dan in een Nederlands dat krioelt van Zuid-Afrikaanismen.

L. Turksma

Kam, P.v.d., F. Molen M. F. H. G. Wimmers: Beoordelingsschaal voor Oudere Patiënten (BOP), Deventer, van Loghum Slaterus' U.M.N.V., 1971, 58 p., bijlagen, tabellen

In het kader van de Werkgroep Sociale Gerontologie van het Ned. Inst. voor Psychologen (NIP), een van de vele activiteiten van de Nijmegenese psycho-gerontoloog Munnichs, hebben drie psychologen met behulp van vele anderen de Stockton Geriatric Rating Scale eerst voor Nederland geschikt gemaakt in een Geriatrische Gedrags-observatieschaal en deze toen uitgetest tot men nu een Beoordelingsschaal voor Oudere Patiënten heeft.

Dit boekje geeft de wordingsgeschiedenis en de (vooral mathematisch-statistische) verantwoording. De schaal is op velerlei wijzen te gebruiken zowel als selectie- als ook als

lopend informatiemateriaal. De uitgever verstrekt sets van formulieren. Er zijn vier subschalen: de grootste meet de mate van hulpbehoefte; daarnaast worden agressiviteit, invaliditeit-depressief gedrag en ten slotte (in)activiteit gemeten.

In een andere bespreking is twijfel geuit, of men de schaal in de praktijk t.g.v. tijdgebrek wel veel zou gebruiken. Het zou jammer zijn, want ook buiten tehuizen, ziekenhuizen, kan ze haar nut bewijzen. Voor de gebruikers moet er dan echter wel een behoorlijke toelichting bij: wat zijn de scores waard? Wat betekenen ze organisatorisch (personeel, geld)? Daarnaast wordt wel gezegd: „De interne consistentie en de interbeoordelaar-betrouwbaarheid bleken over het algemeen bevredigend”, maar tevens: „Verpleegkundige ervaring van de beoordelaars is waarschijnlijk enigszins van invloed op de hoogte van de scores”. En men geeft zo'n schaal eigenlijk groen en rijp door elkaar in handen en bij toenemend gebrek aan personeel neemt „rijp” af en „groen” toe!

De bruikbaarheid van het resultaat en het respect voor de prestatie zijn daar echter niet minder om.

L. Turksma

A. O. Kouwenhoven: Wetenschap & Bibliotheek. Een onderzoek naar enkele aspecten van kennisvorming en wetenschappelijke communicatie, in het bijzonder bij de sociale geografie. Van Gorcum, Assen, 1971 (diss). VIII + 289 p., 4 bijl., bibl., reg.

In deze dissertatie luidt de probleemstelling: welke plaats (functie) vervult de wetenschappelijke bibliotheek in het proces van wetenschappelijke communicatie en welke samenhang bestaat er tussen de problemen van het communicatieproces in de wetenschap en die van het functioneren der bibliotheken? (blz. 5)

De hoofdfunctie van de wetenschappelijke communicatie bestaat in het tot stand brengen

van een cumulatieve vastlegging van kennis (als interessante nevenfunctie noemt Kouwenhoven het streven naar erkenning bij vakgenoten). Vastlegging gebeurt vooral in publikaties; het geheel kan men opvatten als de universele documentaire collectie. Hieruit vloeit voort, dat de bibliotheek omschreven kan worden als een deelvertegenwoordiging van de universele documentaire collectie. Hiermee is de bibliotheek dus tevens in de hoofdfunctie van de wetenschappelijke communicatie opgenomen. Het sociale karakter van de wetenschap bestaat voor een groot deel in haar openbaarheid; de bibliotheek is het middel om de openbaarheid te handhaven door een proces van institutionalisering, socialisering en concretisering van de individuele verantwoordelijkheid van de wetenschapsbeoefenaars voor de universele documentaire collectie. De groeiende oplaag van documenten leidt tot een centraal probleem van het informatievraagstuk: de ontsluiting. Kouwenhoven analyseert verder de wetenschappelijke communicatie en de mate van betrokkenheid op de universele documentaire collectie: formeel (via documenten) - informeel (telefoongesprekken b.v.): welke participanten zijn erbij betrokken (een productieve, reproductieve, en consumptieve categorie, resp. b.v. onderzoekers, auteurs van handboeken, studenten). De wetenschappelijke communicatie weet hij weer te geven in een driedimensioneel model (voorstelling van de universele documentaire collectie), op papier kegelvormig voor te stellen, waarin de genoemde punten verwerkt zijn (blz. 35 e.v.). Bibliotheektypen kunnen ook in het model worden weergegeven; de bibliotheek is vooral van belang als variabele in het proces van kennisvorming en wetenschappelijke communicatie.

Kouwenhoven wijdt een hoofdstuk aan het informatieprobleem (de informatie - explosie). Sprake is van een exponentiële groei van de universele documentaire collectie. O.m. blijkt, dat het aantal tijdschriften op het

gebied van de geesteswetenschappen minder sterk groeit dan op het gebied der natuurwetenschappen.

Het laatste hoofdstuk van het eerste gedeelte behandelt de collectievorming. In dit hoofdstuk zijn de resultaten vervat van met bibliothecarissen van wetenschappelijke bibliotheken in Nederland gevoerde gesprekken (bibliotheekwetenschap past ook methoden uit de sociale wetenschappen toe!). Hierbij komen punten aan de orde als: hoe differentieert men bij de aanschaf naar vakgebied, naar talen, e.d. Kouwenhoven bepleit ook nauwe samenwerking tussen de bibliotheek en de faculteiten bij de collectievorming. De auteur is voorstander van planmatige collectievorming in het kader van de samenwerking tussen de bibliotheken.

Het tweede gedeelte, dat globaal de opzet van het eerste deel volgt, handelt over: sociale geografie en wetenschappelijke bibliotheek.

Hoofdstuk 7 behandelt het karakter van de sociale geografie als wetenschap. De geografie heeft zich ontwikkeld van geocentrisme naar anthropocentrisme. Vragen worden besproken als: betreft het een ideografische of nomothetische wetenschap, is het een sociale wetenschap. Vooral in Nederland is de opvatting, dat de sociale geografie tot de sociale wetenschappen moet worden gerekend, sterk vertegenwoordigd.

Hoofdstuk 8 behandelt de wetenschappelijke communicatie in de sociale geografie. Factoren die in de communicatie bij de natuurwetenschappen een rol spelen (researchfront, voorspelbare uitvindingen, dominantie tijdschriftartikel, veelal informele communicatie, onderzoek in teamverband), blijken bij de communicatie in de sociale geografie van weinig belang. Wel begint een ontwikkeling in de richting van de natuurwetenschappen (researchfront b.v.).

Het slothoofdstuk behandelt de collectievorming op het gebied van de sociale geografie. Met behulp van een standaardlijst

van 424 titels (verkregen door dié titels te nemen, die door 34 niet-Nederlandse auteurs overlappend werden geciteerd) op het gebied van de theorie en de geschiedenis der geografie werden collecties in Nederlandse bibliotheken geëvalueerd. We zien hier een empirische aanpak van het collectie- en ontsluitingsvraagstuk. Kouwenhoven geeft de gegevens als totaal weer en ook per afzonderlijke bibliotheek.

Het boek besluit met een gedeelte: samenvattingen conclusies.

Als geheel een interessant proefschrift. Niet alleen van belang voor documentalisten en bibliothecarissen, maar ook voor de sociologie van kennis en wetenschap. Wel moet daarbij gesteld worden — maar dit is nauwelijks een kritiek —, dat de relaties die tussen wetenschap en bibliotheek enerzijds, en de maatschappij anderzijds, bestaan, slechts indirect aan de orde gekomen zijn.

Neem een verschijnsel als de literatuur-explosie. Aan de bevolkingsexplosie ging duidelijk iets vooraf: verbeterde medische zorg en verbeterd transport. T.a.v. de literatuurexplosie zou men kunnen denken aan nieuwe ontwikkelingen in de maatschappij. B.v.: de positie van de consument is problematisch geworden (hoe krijgt hij voldoende informatie over producten, wordt hij beschermd tegen misbruiken, e.d.). Er is dan aanleiding voor onderzoek.

R. Muller

*The Social Context of Art, ed. by
Jean Creed, London, Tavistock, 1970,
217 blz.*

In deze bundel staat veel ongelijksortig bij elkaar. Het enige sociologische opstel is van Barbu die een redelijke maar wel wat oppervlakkige schets geeft van een theoretisch kader voor de kunstsociologie: analyse van het kunstwerk vindt plaats in termen van a) sociale structuur (m.n. de sociale klasse

van de kunstenaar), b) cultuur (heersende opinies, begrippen, normen), c) persoonlijkheidsstructuur van de kunstenaar. Cultuurfilosofisch van belang zijn verder bijdragen van Dennis Gabor en Györgi Kepes, de eerste over de rol van de architectuur in de moderne stedelijke samenleving, de tweede over het nut van kleine samenwerkingsverbanden van kunstenaars, verbonden aan centra van wetenschapsbeoefening en vooral werkend aan verbetering van de omgeving en de visuele communicatie in de moderne stad. Eveneens lezenswaard is een filosofisch getinte analyse van Kedward van de zgn. onmenselijkheid van moderne kunst en van de idee dat (moderne) kunst „meer is dan kunst” maar bijv. ook filosofie, wereldbeschouwing e.d. Voor sociologen nuttige informatie vindt men wellicht nog in een bijdrage van Lucie-Smith over sociale aspecten van stromingen als pop-art, happenings e.d. maar de plaats van de overige bijdragen in het geheel (over filmpubliek, industriële vormgeving, kunst als therapie, patronaat in Engeland en tenslotte een historisch overzicht van het Engelse kunstonderwijs) is mij niet helemaal duidelijk geworden.

De genoemde 5 artikelen kan ik echter aanbevelen.

W. Zweers

J. M. M. de Valk, De evolutie van het wet-sbegrip in de sociologie, van Gorcum, Assen, 1970, 180 blz.

In deze tijd is een hernieuwde belangstelling voor de ontstaansgeschiedenis van de sociologie duidelijk waarneembaar. Het is daarom niet te verwonderen, dat er een blijvende vraag bestaat naar het uitstekende en zeer leesbare boek van De Valk. De uitgever heeft de Nederlandse sociologie zeker een dienst bewezen door een herdruk te bezorgen van dit boek, dat op overzichtelijke wijze laat zien hoe de vooronderstelling van de sociologie

„dat er gelijkvormigheden zijn in het sociale leven” in de laatste 175 jaar op uiteenlopende wijzen is uitgewerkt. Aangezien het hier om een ongewijzigde herdruk gaat, kan worden volstaan met te verwijzen naar de besprekingen indertijd door Banning (M en M, 1962, pp. 145-146) en Goudsblom (Soc. Gids, 1962, pp. 222-224).

H. de Jager

Ch. Petit, Hoofdtrekken van het Nederlands Familierecht, Erven Bohn, Haarlem, 1970, 380 blz.

In dit boek wordt bijeen gebracht hetgeen de wetenschap onder „familierecht” verstaat, een begrip dat de wetgever zelf als zodanig niet kent. Besproken wordt hier zowel het oudere familierecht als het nieuwe, dat per 1 januari 1970 van kracht is geworden. De schrijver beperkt zich voorlopig tot verwantschapsrecht en gezinsrecht. Een t.z.t. te verschijnen tweede deel zal o.a. het (eveneens nieuwe) echtscheidingsrecht behandelen.

H. de Jager

Mr. H. Schelhaas, Overheidsvoorlichting en democratie Verga-boekerij, Den Haag, z.j., 58 blz.

Op beknopte wijze worden in dit boekje een aantal facetten van de overheidsvoorlichting belicht door een direkt betrokkene, voorlichtingsambtenaar bij de provincie Overijssel. Besproken worden: de voorlichting als rechtsplicht; de grenzen van de voorlichting; de vermindering der public-relations aanpak; plaats en taak van de voorlichter, de relatie met de pers, inspraak en voorlichting.

Het is begrijpelijk dat het rapport van de commissie-Biesheuvel en de dissertatie van E. Dekker hun invloed op deze brochure terdege doen gevoelen.

H. M. Jolles